

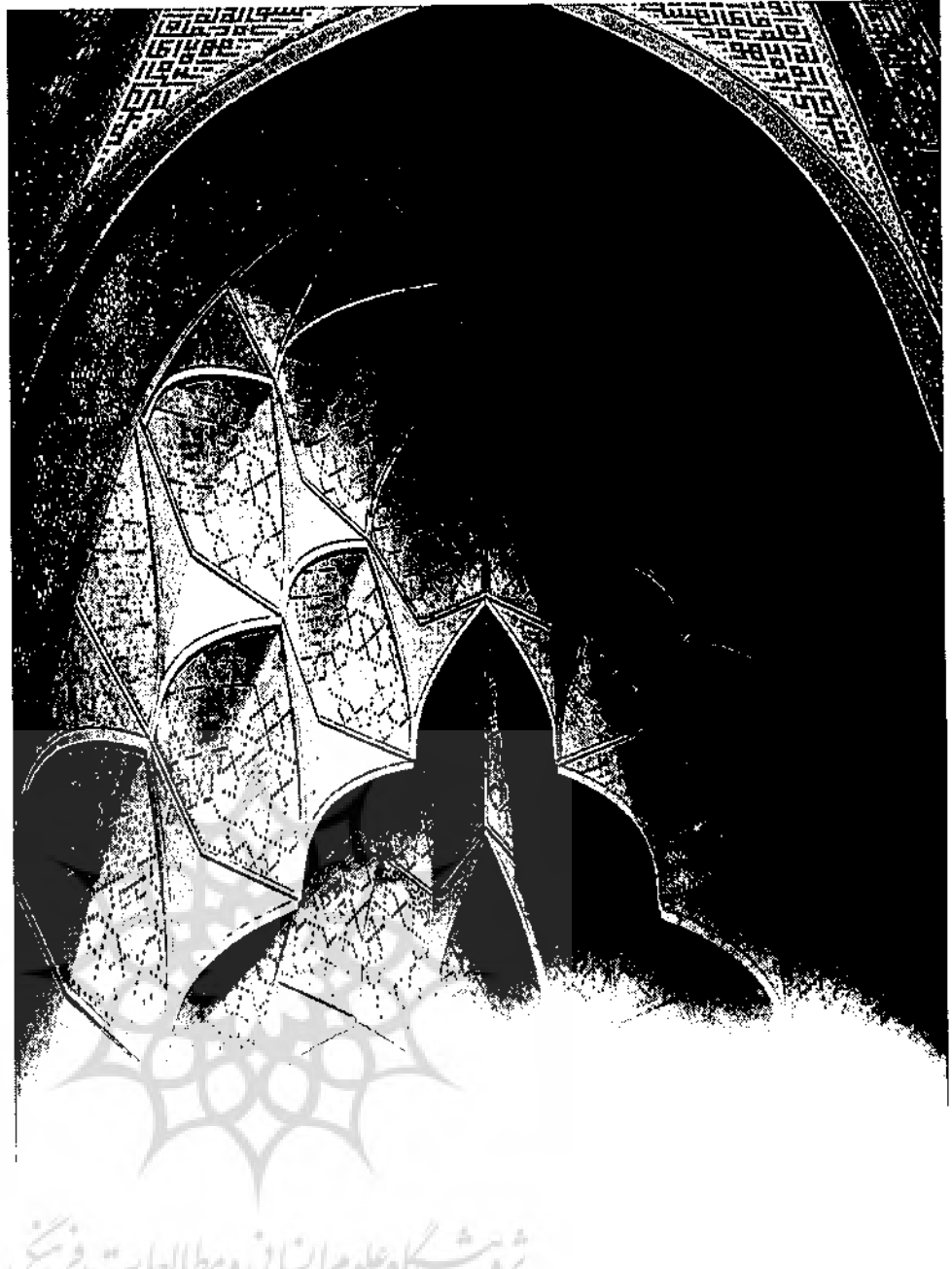
سخنرانی دکتر رابرت گلیو (Robert Gieve)
استاد مطالعات اسلامی دانشگاه بریستول، انگلستان*

دکتر رابرت گلیو، استاد مطالعات اسلامی دانشگاه بریستول کشور انگلستان در این سخنرانی درباره بعضی از تحقیقات جدید غربی مربوط به تاریخ مذهبی ایران در عصر صفوی، گزارشی را ارائه کرد. او در آغاز به گرایش پژوهشی تخصصی موجود در دانشگاه های غربی اشاره کرد و اظهار داشت که گرایش عمده در این زمینه بیشتر بر یک موضوع خاص متمرکز است. نمونه ای که او در این باره ارائه کرد، چاپ جدید دایره المعارف اسلام به زبان انگلیسی و فرانسه بود. این دایره المعارف در نخستین چاپ از همکاری پژوهشگرانی بهره می برد که معمولاً دانشمندانی بودند که درباره همه زمینه های مربوط به جهان اسلام مطلب می نوشتند حال آنکه در چاپ دوم این دایره المعارف که از سال ۱۹۵۵ میلادی آغاز شده است، موضوعات تخصصی تر شده اند و همین امر سبب شده است که کار تکمیل آن شتاب چندانی نداشته باشد، چرا که به تازگی از دیدگاه ترتیب الفبایی به حرف «T» رسیده اند. دکتر گلیو اشاره کرد که در بخش مربوط به تاریخ صفویه، چندین پژوهشگر ابعاد مختلف تاریخ ایران در این دوره را در این دایره المعارف نوشته اند، سپس به این نکته اشاره کرد که مطالعات مربوط به صفویه اینک رونق بیشتری یافته است.

بخش اصلی سخنرانی دکتر گلیو، گزارش او درباره تحقیقات جدید درباره تاریخ مذهبی ایران در عصر صفوی بود. وی از میان موضوعات مورد مناظره در میان پژوهشگران غربی دو موضوع را مطرح و درباره آنها دیدگاه های خود را ارائه کرد. این دو موضوع عبارت بودند از:

- ۱- اعلان تشیع اثنی عشری از سوی شاه اسماعیل یکم به عنوان مذهب رسمی ایران،
- ۲- علامه محمدباقر مجلسی و موضوع تصوف در ایران عصر صفویه.

درباره موضوع یکم وی در آغاز دیدگاه های پژوهشگران غربی را درباره انگیزه های شاه اسماعیل یکم در این زمینه مطرح کرد. پاره ای از محققان غربی این اقدام را صرفاً یک اقدام سیاسی و بدون انگیزه های مذهبی توصیف کرده اند. این گروه از پژوهشگران معتقدند که دولت تازه تاسیس صفویه نیازمند یک ابزار اندیشه ای بود و پی برده بود که طریقت صفوی در سطحی قرار نداشت که بتواند پشتیبان یک ساختار حکومتی باشد. راجح سیوری گفته است که انگیزه های شخصی شاه اسماعیل در این مورد را نمی توان یافت اما وی بر سودمندی های این اقدام تاکید می کند. محقق دیگری به نام امیر ارجمند در همین باره گفته است که چون طریقت صفوی به دلیل تاکید بر فرهی فرمانروای معنوی می توانست برای پادشاه صفوی خطرناک باشد، بنابراین یک ابزار اندیشه ای جدید برای ساختار حکومتی آنان در درازمدت مورد نیاز بود. اما نورمن کالدور محقق در گذشته دانشگاه منچستر به دیدگاه ارجمند انتقاداتی وارد کرده است. دکتر گلیو همچنین به دیدگاه اندرو نیومن استاد دانشگاه ادینبورگ در اسکاتلند اشاره کرد که نتیجه گرفته است که شاه اسماعیل یکم از صمیم قلب در پی گسترش تشیع اثنی عشری نبود و سرانجام به دیدگاه دیوید مورگان اشاره کرد که ضمن



دو سخنرانی درباره تاریخ صفویه

دیدگاه های جدید پژوهشگران غربی درباره

تاریخ مذهبی ایران در عصر صفویه

منصور صفت گل

میشل مزاولی در این سخنرانی برخلاف بررسی قبلی خویش که عمدتاً به مبانی فکری و روند تحولات دینی و سیاسی منجر به تشکیل دولت صفوی پیوند می یابد، این موضوع را از دیدگاه تاریخ نگاران عصر صفوی مطرح نمود

تأیید درستی اقدام شاه اسماعیل یکم، بر این باور است که او پیش از روی کار آمدن، دلبسته تشیع اثنی عشری بوده است بنابراین وی آن را به دلایل سیاسی انتخاب نکرد، بلکه به دلیل ایمان خویش چنین اقدامی را درپیش گرفته است.

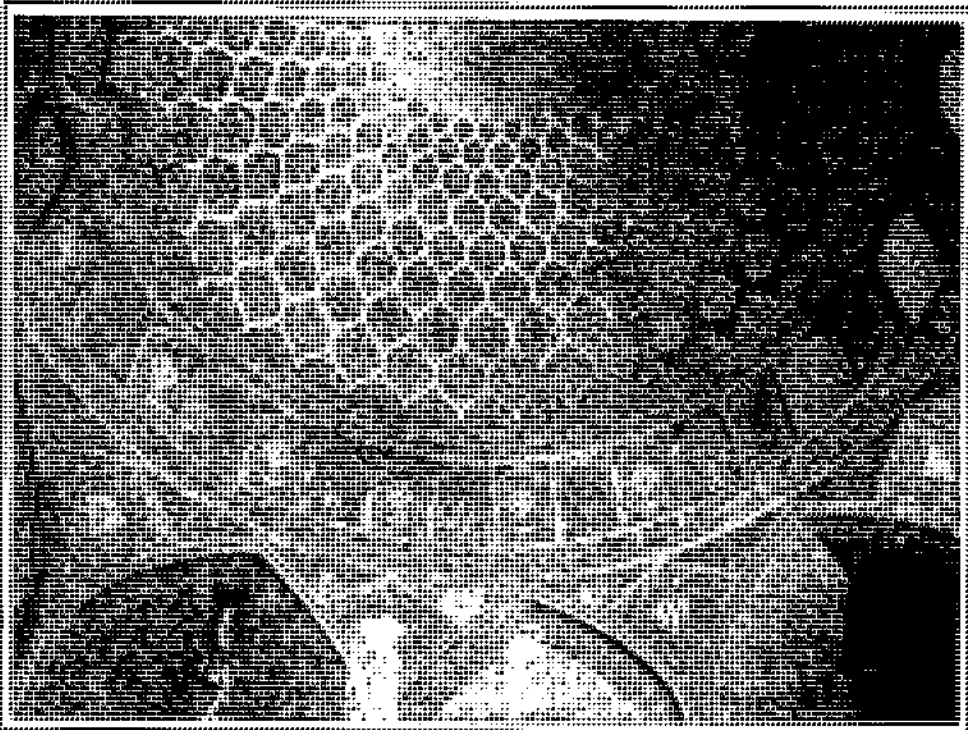
دکتر گلیو سپس به مبانی این اختلاف نظر درباره اقدام شاه اسماعیل یکم پرداخت. از دید او این موضوع به شیوه پژوهش آنان و منابعی که در پژوهش هایشان از آنان سود می برند، بستگی دارد. وی در این باره سه شیوه روش شناسانه را از هم متمایز کرد. نخست آن دسته از پژوهشگرانی که بیشتر بر منابع تاریخ نگاری و تذکره ها و کتب مربوط به شرح حال علماء تأکید دارند؛ دسته دوم روش پژوهشگرانی است که در پژوهش درباره تاریخ مذهبی، صرفاً بر آثار فقها تکیه می کنند و چندان اعتنایی به تاریخ سیاسی این دوران ندارند؛ دسته سوم، روش پژوهشگرانی است که ترکیبی از آثار تاریخ نگاری و آثار علمی علماء به ویژه به زبان عربی را مورد استفاده قرار می دهند. بنابراین از دید دکتر گلیو یکی از دلایل اختلاف نظر در این باره، اختلاف و تفاوت در روش شناسی آنان است.

موضوع دومی که دکتر گلیو به طرح آن پرداخت، چگونگی برخورد علامه محمدباقر مجلسی با تصوف بود. وی توضیح داد که تصوف در نوره صفویه باد شواریهایی رویارو شد که بخشی از این دشواری هادرنتیجه اقداماتی بود که رهبران دینی صورت می دادند. او به دیدگاه های موافق و مخالف پژوهشگران غربی در این باره اشاره کرد و سرانجام دیدگاه اندرو نیومن را مطرح ساخت و گفت که دیدگاه وی قابل توجه است زیرا نیومن می گوید که علامه مجلسی یک شخصیت تمام عیار و فقیهی متمایل به رازورزی و در عین حال منتقد غلو صوفیانه بود به همین دلیل باید از داوری های شتابزده درباره شیوه رفتار علامه مجلسی با تصوف در این دوره پرهیز کرد.

۲ «پیدایش دولت صفوی»

سخنرانی پروفسور میشل مزاولی
در نشر تاریخ ایران

روز دوشنبه ۳۱ خرداد ماه ۱۳۷۸، پروفسور میشل مزاولی که دلبستگان به پژوهش های تاریخی با کتاب معروف او که با همین نام به فارسی ترجمه شده است، آشنا هستند، در دفتر «نشر تاریخ ایران» درباره پیدایش دولت صفوی سخنرانی کرد. میشل مزاولی در این سخنرانی، برخلاف بررسی قبلی خویش که عمدتاً به مبانی فکری و روند تحولات دینی و سیاسی منجر به تشکیل دولت صفوی پیوند می یابد، این موضوع را از دیدگاه تاریخ نگاران عصر صفوی مطرح و به نکاتی گذرا درباره آن اشاره کرد. از دید مزاولی این نکته اهمیت دارد که پژوهشگر دریابد



اصفهان - سقف گنبد مسجد شیخ لطف الله

مورخان عصر صفوی از چه دیدگاهی به تشکیل دولت صفوی نگاه کرده اند. مزاولی برای این کار یک دسته بندی از آثار تاریخ نگاری ارائه کرد و سه نمونه از این دیدگاه ها را مطرح نمود. از دید او مورخی چون روزبهان خنجی در تاریخ عالم آرای امینی موضوع پیدایش دولت صفوی را از دیدگاه مفهوم «غزا» مطرح کرده است. اما برای مورخی چون حسن روملو در احسن التواریخ، این موضوع از دیدگاه مذهب اثنی عشری بیشتر اهمیت دارد. نمونه سومی که پروفسور مزاولی به آن اشاره کرد، اثر مهم و معروف اسکندر بیگ ترکمان یعنی تاریخ عالم آرای عباسی بود. مزاولی بر این نکته تأکید کرد که چون اسکندر بیگ اثر خویش را در دوران تثبیت دولت صفوی نوشته است، بنابراین درباره پیدایش دولت صفوی روایتی دیگر را مطرح می کند. او به خاستگاه های پادشاهی ایرانی توجه دارد و بنابراین پادشاهی صفویان را از دیدگاه مسئله استمرار فرمانروایی قدیم ایرانی مطرح می کند که در آن کسری و کتیباد اهمیت دارند.

نکته مهمی که درباره دیدگاه های پروفسور در این باره اهمیت دارد این است که تقسیم بندی موردنظر او کمی دلخواهانه است. شاید حتی بتوان گفت تا حدودی همراه کننده است زیرا هر سه مفهومی که او برای تمایز دیدگاه های مورخان صفوی مطرح می کند، در یک زمان و حتی در آثار اولیه تاریخ نگاری صفوی مطرح شده اند. برای نمونه روملو و اسکندر بیگ هر دو هم بر مساله «غزا» تأکید می کنند، هم درباره انگیزه های دینی شیعی تشکیل دولت صفوی سخن می گویند و هم به الگوهای شهریاری ایرانی پیش از اسلام و انطباق آن با فرمانروایان صفوی اشاره دارند. حتی مفهوم «غزا» که پروفسور مزاولی از دیدگاه نویسنده تاریخ عالم آرای امینی نقل می کند، مفهومی مثبت از دیدگاه او نیست. روزبهان مورخی مخالف صفویان بود و بنابراین او با دیدگاهی انتقادی به این موضوع نگریده است.

پانویس:

* سخنرانی دکتر گلیو روز دهم خرداد ۱۳۷۸ در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران ایراد شده است.

دکتر گلیو درباره دو موضوع
دیدگاه های خود را ارائه کرد: ۱- اعلان
تشیع اثنی عشری از سوی شاه
اسماعیل یکم به عنوان مذهب رسمی
ایران، ۲- علامه محمدباقر مجلسی و
موضوع تصوف در ایران عصر
صفویه

از دید پروفسور مزاولی مورخی
چون روزبهان خنجی در تاریخ عالم
آرای امینی، موضوع پیدایش دولت
صفوی را از دیدگاه مفهوم «غزا»
مطرح کرده است